

Es folgt hier ein Schema für 10 Monate mit eingeschriebenen Zahl- und Monatszeichen nebst freien Räumen zum Eintragen der gewünschten Angaben.

Οὔτοι μὲν, ὡς οἶομαι, οἱ τῆς κινήσεως τοῦ μέλλοντος ἔτους ἀριθμοί. οὐκ B 98^v
 5 οἶδα, εἰ ἀπλανῶς ἔκκεινται. τὴν γε μὴν τοῦ ἔτους ἀρχὴν ἐν ποίου καὶ ποία
 μηνὸς ἡμέρα ἐστίν, ὅλως ἀγνοῶ. καὶ οὐδὲ εὐρεῖν δυνατὸν ὄρον γε ἐκ τῶν
 μεθόδων. ἔτι οὐκ οἶδα, εἰ δωδεκάμηνος ὁ παρῶν ἔσται ἐνιαυτὸς ἢ καὶ ἐμβολί- V 164
 μου δεήσει αὐτῶ. ἔτι σε μέμνημαί τινας τῶν ἐν τῷ τέλει τοῦ ἔτους ἀριθμῶν,
 οὐκ οἶδ' οὐστυνας, τῇ τοῦ μέλλοντος ἀρχῇ προστιθέναι. τὸν τε οὖν τῶν ἐτῶν
 10 ἀριθμὸν, εἰ αἰσθ' ἀπ' Ἀλεξάνδρου ἀρξεται τῷ μέλλοντι ἔτει ζ' ἄνε', ὡς ἡμεῖς
 ἀριθμοῦμεν· τοὺς τε τῆς κινήσεως αὐτοῦ ἀριθμούς, εἰ κατὰ τοὺς ἐκτεθει-
 μένους εἰσίν, ἢ ἄλλως ἔχονται· τό τε νῦν ἔτος εἰ δυοκαίδεκα ἢ τρισκαίδεκα
 μηνῶν ἐστίν· τὴν τε φημι τῶν ἀριθμῶν προσθήκην, τὴν τε τοῦ ἔτους ἀρχὴν,
 ἐν ποία ἔσται ἡμέρα, δίδαξον ἡμᾶς ἀκριβῶς, εἰ μὴν δυνατὸν οὕτως, ὥστε καὶ
 15 ἄλλοτε, ὡς ἂν βουλευθῆμεν, καὶ μὴ ψηφοφοροῦντες ἐφεξῆς δυνώμεθα
 πάντα εὐρίσκειν, εἰ δὲ μὴ γε ἐν γε γοῦν τῷ παρόντι.

21. Γεώργιος ὁ Γεμιστός

Τῷ αἰδησιμωτάτῳ Καρδινάλει

Βησσαρίωνι.

20 Ἐπειδὴ καὶ μαρτυριῶν δέη πρὸς τὰ προγεγραμμένα σοι ὑπὲρ μὲν τῶν B 98^v
 περὶ τοῦ αὐτοπαραγώγου μοι εἰρημένων, οὐκ ἂν ἔχοιμί σοι μαρτυρίαν δὴ τινα V 164
 παρασχέσθαι· οὐ γὰρ οὐδ' αὐτὸς ὅλη γνώμη εἴρηκα, δ' εἴρηκα, ἀλλὰ τοσοῦτον L 77^v
 μόνον ἐνδείξασθαι βουλόμενος, ὅτι εἰ οὕτω τιθέμενοι λέγοιεν τὸ αὐτοπαρα- V 164^v
 γωγον οἱ λέγοντες, οὐκ ἂν δὴ αὐτοὶ αὐτοῖς περιπίπτοιεν. ὑπὲρ δὲ τοῦ μεθεκτοῦ
 25 ὡς πλεοναχῆ λέγεται τὸ μεθεκτόν, ἀνάγνωθι τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην· εὐρή-
 σεις γὰρ ἐκεῖ ἀμφοτέρας τὰς μεθέξεις ἐν τῇ τῶν τῆδε πρὸς τὰ νοητὰ εἶδη
 κοινωνία, καὶ τὴν μὲν ὡς μάλιστα ἀποδοκιμαζομένην, τὴν δ' ὡς ἤκιστα, τὴν
 κατ' αἰτίαν δὴ. ἐν οἷς φησι τὰ μὲν εἶδη ταῦτα ὥσπερ παραδείγματα ἐστάναι
 ἐν τῇ φύσει, τὰ δ' ἄλλα τούτοις εἰκέναι καὶ εἶναι ὁμοιώματα· καὶ ἡ μέθεξις,

4 οἱ τῆς B οὐ τῆς V | 10 ἔτει B ἔτι V | 14 μὴν B] V μὲν? μῆ? | 21 περὶ τοῦ
 L] B V om. τοῦ | 27 ἤκιστα B V κάκιστα L

Ep. 21. Gemistos' Antwort auf den vorhergehenden Brief.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. gr. 1002, fol. 98 v.—100 (= B, vgl. oben S. 455); Cod. Vat. gr. 1416, fol. 164—167 v (= V); Bibl. Vallicellana, Cod. gr. 190 (C IX); Florenz, Bibl. Laur. Plut. 58, Cod. 33, fol. 77 v—78 v (= L); Mailand, Cod. Ambr. 703 (Q 144 sup.), fol. 28; Escorial, Cod. gr. 137 (T II 1), fol. 28; Wien, Cod. Theol. gr. 90, fol. 29 v—34; Jerusalem, Patriarcheion, Cod. gr. 197, fol. 80 v—81 v; Athos, Cod. gr. 4508, 146, fol. 80 v. — Druckausgabe: Migne P G 161, 721—724 (fehlerhaft und nur teilweise).

Mohler, Kardinal Bessarion. III.

- αὕτη τοῖς ἄλλοις γίνεσθαι τῶν εἰδῶν, οὐκ ἄλλη τις ἢ εἰκασθῆναι αὐτοῖς· ἐν-
 ταῦθα γὰρ τὴν κατ' αἰτίαν καὶ ταύτην τὴν παραδειγματικὴν καὶ οὐ τὴν κατ' ἐπι-
 B 99 πλοκὴν μέθεξιν καλεῖ. περὶ δὲ τῆς τοῦ ὄντος οὐχ ὁμωνυμίας μὴ σε παρατ-
 τέτω τὸ τὰ τῆδε τοῖς νοητοῖς ὁμώνυμα λέγεσθαι· οὐ γὰρ εἰ ὁ τῆδε ἄνθρωπος
 τῷ νοητῷ ὁμώνυμος καθ' ὃ ἄμφω ἀνθρώπῳ, ἤδη ἀνάγκη καὶ ὄντα ὁμώνυμα 5
 εἶναι· οὐ γὰρ οὐδ' εἰ ὁ θαλάττιος κύων τῷ χερσαίῳ ὁμώνυμος, καθ' ὃ κύνε
 ἄμφω καλεῖσθον, ἤδη καὶ ζῶω τούτῳ ἀλλήλοιν ὁμωνύμω ἐστὸν.
- V 165 Ὑπὲρ δὲ τοῦ τῆς εἰμαρμένης λόγου οὐδεμίαν ἄλλην σοι παρέξομαι μαρτυ-
 ρίαν ἢ τὴν αὐτοῦ Πλάτωνος, ἐκείνην τὴν ἐκ τῆς ἐπινομίδος. » ἢ ψυχῆς δὲ
 L 78 ἀνάγκη νοῦν κεκτημένης ἀπασῶν ἀναγκῶν πολὺ μεγίστη γίγνοιτ' ἂν· ἄρχουσα 10
 γὰρ, ἀλλ' οὐκ ἀρχομένη νομοθετεῖ. τὸ δὲ ἀμετάστροφον, ὅταν ψυχὴ τὸ ἄριστον
 κατὰ τὸν ἄριστον βουλευσῆται νοῦν, τέλος ἐκβαίνει τῷ ὄντι κατὰ νοῦν καὶ
 οὐδὲν ἀδάμας ἂν αὐτοῦ κρείττον, οὐδὲ ἀμεταστροφώτερον ἂν ποτε γένοιτο· ἀλλ'
 ὄντως τρεῖς Μοῖραι κατέχουσαι φυλάττουσι τέλος εἶναι τὸ βελτίστη βουλή
 βεβουλευμένον ἐκάστοις θεῶν.« οὕτω πολλοῦ δέουσι τῆς Πλάτωνος ἔχεσθαι δια- 15
 νοίας οἱ τεθληλυμένης ψυχῆς τὴν τῆς εἰμαρμένης εἶναι δόξαν φάσκοντες, ὅτ' ἐκεῖ-
 νος τῇ φρονιμωτάτῃ ψυχῇ τὴν μεγίστην ἀναγκῶν ἐπιτίθησιν. ἀλλ' ἴσως οἴη-
 θεῖη ἂν τις μὴ καὶ τῇ ἄφρονι ψυχῇ ἀνάγκην αὐτὸν τινα ἐπιτιθέναι· ἀλλὰ καὶ
 περὶ τῆς τοιαύτης δῆλός ἐστι Πλάτων, πανταχοῦ βοῶν τε καὶ διατεινόμενος,
 ὡς οὐδεὶς ἐκῶν κακός, ἀλλ' ἄκοντες οἱ κακοὶ κακοὶ γίνονται ἐξαμαρτάνοντες· εἰ 20
 δ' ἄκοντες, δηλαδὴ ὅτι καὶ ὑπ' ἀνάγκης τινός. ἐκεῖνο μέντοι μὴ σε λανθανέτω,
 V 165^v ὃ καὶ τοὺς πολλοὺς λεληθὸς σφόδρα ταραττει· ὡς ἓνα μὲν τρόπον ἀνάγκη
 λέγεται, καθ' ἣν πᾶν τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως σχεῖν ἀναγκαῖον λέγεται.
 ἕτερον δ' αὖτὸν τρόπον ἰδίως ἀνάγκη ἢ βία, ᾧ τρόπῳ καὶ αὐτὸς Πλάτων χρῆται,
 ὡς ἐν τῷ Κρατύλῳ· »ζῶω ὄτῳ οὖν δεσμός, ὥστε μένειν ὅπου οὖν, πρότερος ἰσχυ- 25
 ρότερός ἐστιν, ἀνάγκη ἢ ἐπιθυμία;« καὶ φησι· »πολὺ διαφέρει, ὡς Σώκρατες,
 ἐπιθυμία.« ἐνταῦθα ἀνάγκην μὲν ἰδίως τὴν βίαν καλεῖ, τὴν δὲ ἐπιθυμίαν οὐ
 δήπου οὐκ ἀναγκαῖαν ἡγούμενος ἔπειτα δεσμὸν τῆς γε ἀνάγκης ἰσχυρότερον
 B 99^v τίθειται. πῶς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο ὀτιοῦν οὐκ ἀναγκαῖον ἀνάγκης ἰσχυρότερον,
 ἢ οὐδὲ θεός, φησί, μάχεται; ἀλλὰ δῆλον, ὡς τὸ ἀνάγκης ἰσχυρότερον πολὺ 30
 πρότερον καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον δεῖ εἶναι. ταύτης οὖν τῆς βιαίου ἀνάγκης τὴν
 ψυχὴν ἐνιοὶ ἀπαλλάξαι προθυμούμενοι συναφαιροῦσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἑτέραν
 καὶ θειοτέραν ἀνάγκην, τὴν ἐν τῷ ἐκουσίῳ τε καὶ κατὰ νοῦν, οὐκ ἐφιστῶντες,
 ὡς πολὺ πρότερον τάγαθὸν σὺν ἀνάγκῃ, ἢ ἂν ἄγῃ, ψυχὴν ἄγει αἰτίου παντός
 αὐτὸ ὄν τὸ κράτιστόν τε καὶ δραστικώτατον. ἀλλὰ λανθάνουσιν αὐτοὺς τῷ 35

2 τὴν κατ' αἰτίαν B V] L om. τὴν | 5 ὄντα B V τὰ ὄντα L | 6 οὐδ' εἰ B L
 οὐ δεῖ V | 15 πολλοῦ B V πολλοὶ L | 20 γίνονται B L γίνονται V | 22 μὲν B L
 μὴ V | 23 καθ' ἣν πᾶν . . . λέγεται V² in marg. | 24 ἰδίως V in marg. | 32 προ-
 θυμούμενοι B V προμηθούμενοι L | 34 πολὺ B V πρὶν L

9 Plat. Epin. 982 b c. | 25 Plat. Crat. 403 b. | 26 Plat. Crat. 403 c.

μὲν ἀγαθῷ ἀσθένειαν, τῇ δὲ ψυχῇ ματαιότητα προσάπτοντες, εἰ συνιῖσαν ἔσθ' ὅτε ἀγαθοῦ ὄτουοῦν ψυχὴν, καὶ τούτου ἑτέρων ἀμείνονος φαινομένου, πᾶν V 166 μᾶλλον ἢ τὸ ἀμείνον ἐαυτῇ φαινόμενον αἰρεῖσθαι ἀξιοῦσιν.

Περὶ δὲ τοῦ ἐν τῇ ὀγδῶν τῶν πολιτειῶν χωρίου ἀριθμητικοῦ οὐδέποτε L 78^v
 5 ἱκανῶς ἐπεσκεψάμην, οὔτε ἔχω τί σοι λέγειν, εἰ μὴ ὅσα αὐτοῦ εὐληπτα, ὡς
 τρεῖς ἀριθμοὺς πυθμένας ὑποτιθέμενος, τοὺς γ', δ', ε'. ἀπὸ τούτων πολλαπλα-
 σιαζόντων ἑαυτοὺς τε καὶ ἀλλήλους δύο ἀναλογίας γεννᾶ, ἃς ἐκεῖνος ἀρμονίας
 καλεῖ, τὴν τε ἀριθμητικὴν καὶ ἀρμονικὴν, καὶ τὴν μὲν ἀριθμητικὴν πλεοναχῆ,
 τὴν δὲ ἀρμονικὴν τοῦ γ' καὶ ε', ἰδίᾳ ἑκατέρου τῶν δ' πολλαπλασιασάντων καὶ
 10 ἔπειτα ἀλλήλους ιβ', ιε', κ'. τούτων γὰρ τῶν ἀριθμῶν ὁ ιε' τοῦ ιβ' τῷ τετάρτῳ
 μέρει αὐτοῦ τοῦ ιβ' ὑπερέχων ὑπὸ τοῦ κ' ὑπερέχεται, τῷ αὐτῷ αὖ τετάρτῳ
 μέρει αὐτοῦ τοῦ κ' ἀπὸ τῶν εἰρημένων πυθμένων καὶ ἑκατὸν τετραγώνους
 φησὶ γεννᾶσθαι, οἷς καὶ δύο οὐ τετραγώνους συναποτίκτεσθαι. οἱ γὰρ ἀπὸ
 διαμέτρων ῥητῶν οἱ τετράγωνοί εἰσιν· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρρήτων, οἱ οὐ τετρά-
 15 γωνοί, ὡς τὴν διάμετρον τῇ πλευρᾷ ταύτῃ ἐπ' ἀριθμῶν δυναμένην. οἷτινες δὲ
 οὔτοι, καὶ ὅπως τοῖς ἑκατὸν τετραγώνοις οἱ δύο οὐ τετράγωνοι συναποτί- V 166^v
 κτονται, ἐμοὶ μὲν οὐδέποτε ἔσκεπται τι περὶ τούτου, τὴν τε δυσχέρειαν φεύ-
 γοντι τοῦ θεωρήματος, ὡς καὶ ὁ σοφός μοι Κυδώνης ἐνεδείξατο πεπυσμένῳ
 ποτὲ περὶ αὐτοῦ, ἀποκεκριμένος μὲν οὐδέν, σχήματι δὲ μόνῳ τὴν δυσχέ-
 20 ρειαν ἐνδειγμένος, καὶ ἅμα τὸ οὐ πάνυ χρήσιμον αὐτοῦ ὀρῶντι, ἐς οὐδέν B 100
 μὲν μέγα, ἐς δὲ μῦθόν τινα τῷ Πλάτῳ τοῦ τοιοῦτου θεωρήματος συμ-
 βαλλομένου.

Περὶ δὲ χρόνων τῶν ἐμβολίμων, ἐπειδὴ ἡμεῖς τὴν μεταχειμερινὰς τροπὰς
 πρώτην σύνοδον ἀρχὴν τοῦ ἔτους ποιούμεθα κατὰ τε Ἑλλήνων τοὺς πλείστους
 25 καὶ τοὺς πρὸ Καίσαρος Ῥωμαίους, ὅρα αἰ τὸν τοῦ τόπου τῆς θ' σελήνου
 ἀριθμόν. κἂν μὲν ἐνὸς μηνιαίου δρόμου, ὅς ἐστι μοιρῶν κθς', ἐλάττων ἦ,
 αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ ἔτους ἀρχουσα θ' σέληνος. ἐὰν δ' ὁ τοιοῦτος ἀριθμὸς μοιρῶν
 κθς' μείζων ἦ, ἀφαιρεῖν δεῖ μηνιαίους ἀριθμούς, ἵνα ἐπὶ τὴν τοῦ ἔτους ἀρ-
 χουσαν θ' σέληνον ἀφίκη. ταύτης οὖν τῆς τοῦ ἔτους ἀρχούσης θ' σελήνου τῷ
 30 τοῦ τόπου ἀριθμῷ, ἐὰν μὲν ιβ' χρόνου ἀριθμοῦ προστεθέντος ὁ πᾶς ἀριθμὸς
 τὰς τξ' ὑπερβάλλῃ μοίρας, ἐμβολίμου μηνὸς οὐ δεῖ. ἔσται γὰρ κύκλου ἀφαιρε- V 167^v
 θέντος ὁ λειπόμενος ἀριθμὸς μοιρῶν κθς' ἐλάττων καὶ τοῦ ἐπιόντος δηλαδὴ
 ἔτους ἀρχῆς. ἐὰν δὲ ιβ' μηνιαίου ἀριθμοῦ προστεθέντος ὁ πᾶς ἀριθμὸς τὰς
 τξ' μὴ ὑπερβάλλῃ μοίρας, ἐμβολίμου ἤδη μηνὸς δεῖ. πρὸς δὲ τὸ τοῖς τοῦ
 35 Καίσαρος μηνσὶν ἐκάστας συμβολὰς ἐφαρμόττειν ἐκεῖνο ἔχε πρόχειρον· ὡς
 ἐπειδὴ ἔχεις ἐκάστης συμβολῆς τὸν τοῦ νυχθημέρου ἀκριβῆ χρόνον ὅλον νυχθη-
 μερον, οὐ σε λήσει πρὸς τὴν τῆς σελήνης ὄψιν κρίνοντα. μάλιστα δ' ἀπὸ παν-

2 φαινομένου B V φαινομένων L | 4 οὐδέποτε B V] L *add.* οὔτε | 5 ἐπεσκεψάμην B ἔσκεψάμην L | 6 ἀπὸ B V ὑπὸ L | 7 δύο L δὴ B V | 13 οἷς καὶ δύο οὐ τετράγωνος B V] L *om.* | 19 ἀποκεκριμένος B V ἀποκεκρυμμένος L | 21 συμβαλλομένου B V συμβαλομένου L | 24—468, 9 Περὶ δὲ μηνῶν . . . διωρθωσάμην B V] L *om.*

σελήνου τὸ τοιοῦτον ἂν εὖροις ἀπλανέστατα. δεῖ γὰρ σχήματος μὲν τῆς πανσελήνου γενομένης ταύτη τῇ σχέσει τὴν σελήνην πρώτως μετὰ τὴν θ' σελήνου δύσιν ἀνασχεῖν, σχήματος δὲ τῆς πανσελήνου γενομένης τὴν σελήνην πρώτως μετὰ τὴν τοῦ θ' σελήνου ἀνατολὴν ἐπικαταδῦναι. προσλογίζεσθαι δὲ δεῖ καὶ τὸ τῆς σελήνης πλάτος, ὡς βορείαν μὲν οὖσαν τὴν σελήνην προτεροῦσαν μὲν 5 ταῖς ἀνατολαῖς, ὑστεροῦσαν δὲ ταῖς δύσεσι, νοτίαν δὲ τοῦναντίον. μιᾶς δέ σοι συμβολῆς οὕτω λειφθείσης καὶ τὰς λοιπὰς ἀπάσας ἀπλανῶς τοῖς τοῦ

V 161^v Καίσαρος ἕξεις ἐφαρμόττειν μηνσίν. πέμπτω σοι καὶ τοὺς ἀριθμούς, οὓς ἔτι μᾶλλον πονήσας διωρθωσάμην.

22. Βησσαρίων Καρδινάλις Δημητρίῳ καὶ Ἀνδρονίκῳ

Τοῖς τοῦ σοφοῦ Γεμιστοῦ υἱεῦσι εὖ πράττειν.

M 7^v
B 1
L 172^v
V 1
W 228

Πέπυσμαι τὸν κοινὸν πατέρα τε καὶ καθηγεμόνα τὸ γεῶδες πᾶν ἀποθέμενον ἐς οὐρανὸν καὶ τὸν ἀκραιφνῆ μεταστῆναι χῶρον, τὸν μυστικὸν τοῖς

1 σχήματος?] σοι B | 2 σχέσει?] σοι B | 10 *Suprascriptio*: M *sicut supra* B L V om. εὖ πράττειν | 12 εὖ πράττειν M] B om.] L V *sine suprascriptione* | 13 πέπυσμαι B M L πέπεισμαι V W | τε καὶ B] M L V W om. τε

Ep. 22. Bessarions Trostsreiben zum Tod des Georgios Gemistos († 26. Juni 1452, vgl. oben S. 275) an dessen Söhne Demetrios und Andronikos. Auffassung und Ausdruck, mit denen der Briefschreiber spielt, entstammen ganz und gar der geistigen Atmosphäre der Schule Plethons: »Ich habe erfahren, daß unser gemeinsamer Vater und Lehrer alles Irdische abgelegt und in den Himmel, an den unnahbaren Ort übertragen worden ist, um mit den Olympischen Göttern den mystischen Iakchos zu tanzen.« Er schätze sich glücklich, mit einem Manne Umgang gepflogen zu haben, wie Hellas nach Platon keinen weiseren hervorgebracht habe. Wer die Lehre der Pythagoreer und Platons vom Auf- und Abstieg der Seelen annehme, müsse glauben, daß Platons Seele in Gemistos von neuem ein irdisches Dasein geführt habe.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. gr. 1858, fol. 1 (= B); Venedig, Cod. Marc. gr. 333, fol. 7v (= M); Florenz, Bibl. Laur. Plut. 10, Cod. gr. 21, fol. 163v—164 (= L); Wien, Cod. Theol. gr. 277, fol. 1 (= V); Cod. Theol. gr. 256, fol. 228 (= W).

B (Cod. chart. XV saec.) soll nach G. Mercati (Bessarione 33. Roma 1917, p. 185), M (Cod. chart. XV saec.) nach Morelli (Bibliotheca manuscripta. I Bassani 1802, p. 212) Bessarions Autograph sein. Beide Annahmen sind allein schon wegen Auslassung des unerläßlichen Satzgliedes ἐγὼ μὲν . . . οἰόμενος (469, 8 sq.) nicht möglich. Außerdem sprechen einige Fehler sowohl in B wie in M dagegen. Ebenso wenig läßt sich M aus B ableiten. Aber B und M bieten allein die darauffolgenden zwei Epitaphien. L (Cod. chart. XV saec.) liefert den gleichen Text wie M mit einigen Varianten. V (Cod. chart. XV saec.) trägt fol. 1 den Vermerk: Angerius de Buschbecke comparavit Constantinopoli. Fol. 1 ist am Rande stark zerfetzt. Der Text weist Verschlechterungen und gerade an der umstrittenen Stelle 469, 1—3 eine Lücke auf. W ist Abschrift aus V.

Druckausgaben: L. Allatius, De eccl. Orient. et Occident. perpetua consensione. Coloniae Agr. 1648, p. 937 (nach B; Faksimile bei Mercati). — C. Alexandre, Pléthon. Traité des Lois. Paris 1858, p. 404 s (nach Allatius). — Migne, P G 161, 695—697 (nach Alexandre). — Hinsichtlich der Variante zu dem Text bei M: ἐγὼ μὲν οὖν . . . ὁμοιότερον, sind in den Drucken einige Irrtümer aufgetreten. Zunächst teilte Allatius die Formulierung des B mit (ἐγὼ μὲν . . . ἡ Ἑλλάς), die Morelli p. 212 als Interpolation erachtete, wofür er die Lesart aus M anführte. Alexandre, der lediglich

ἽΟλυμπίοις θεοῖς συγχορεύοντα ἱακχον. ἐγὼ μὲν οὖν χαίρω παρὰ τοιοῦτον
 ἄνδρα φοιτήσας, οὗ Πλάτωνι μετὰ γε τοὺς πρώτους ἐκείνους ἄνδρας οὐκ ἔφυσεν
 ἢ Ἑλλάς οὐ σοφία, οὐ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ ὁμοιότερον. ὥστ' εἴ τις τὸν περὶ τῆς
 ἔντακτῆς περιόδου, τῶν γε ψυχῶν ἀνόδου τε καὶ καθόδου, Πυθαγορείων τε καὶ
 5 τοῦ Πλάτωνος ἀπεδέχετο λόγον, οὐκ ἂν ὤκνησε καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ὡς ἄρα
 Πλάτωνος τὴν ψυχὴν, τοῖς τῆς ἀδραστείας ἀρρήκτοις θεσμοῖς δεῖσαν δουλεῦσαι
 καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀποδοῦναι περίοδον, ἐπὶ γῆς κατιοῦσαν τὸ Γεμιστοῦ σκῆνος
 καὶ τὸν σὺν ἐκείνῳ βίον ἐλέσθαι. ἐγὼ μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, ἀγάλλομαι κάμοί
 τι προσήκειν δόξαν οἰόμενος· ὅμεις δέ, εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ χαίροιτέ τε καὶ κρο-
 10 τοίητε, τοιοῦτου ἐκπεφυκότες, οὐκ ἂν τὰ εἰκότα ποιοῖτε. θρηνεῖν γὰρ τὸν γε
 τοιοῦτον μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ. μέγα κλέος Ἑλλάδι πάσῃ γέγονεν ἐκεῖνος ἀνὴρ,
 μέγας αὐτῇ κόσμος καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐσεῖται. κείνου τὸ κῦδος οὐποτ' L 173
 ὀλεῖται, ἀλλὰ οἱ τὸ ὄνομα καὶ ἡ φήμη μετ' εὐκλείας αἰδίου εἰς τὸν ἐς αἰὲ παρα-
 πεμφθήσεται χρόνον.
 15 Εὖ πράττοιτε· καὶ Νικηφόρον πρίγκιπα τὸν Χειλᾶν ἐξ ἐμοῦ προσείπατε,
 ὃς ἴστω καὶ νῦν φιλούμενος ὑπ' ἐμοῦ διὰ γε τὴν ἀρετὴν, ὡς οὐδέποτε μᾶλλον.

Τοῦ αὐτοῦ

Στίχοι εἰς Πλήθωνα ἐπιτάφιοι.

20 Γαῖαν σώματι, ψυχῇ δ' ἄστρα Γεώργιος ἴσχει,
 Παντοίης σοφίης σεμνότατον τέμενος.

Πολλοὺς μὲν φῦσεν ἀνέρας θεοειδέας Ἑλλάς,
 Προῦχοντας σοφίῃ, τῇ τε ἄλλῃ ἀρετῇ.

Ἄλλὰ Γεμιστός, ὅσον Φαέθων ἄστρον παραλλάσσει,
 Τόσσον τῶν ἄλλων ἀμφότερον κρατέει.

M 8

1—3 ἐγὼ μὲν οὖν . . . ὁμοιότερον M L ἐγὼ μὲν οὖν χαίρω τοιοῦτῳ ὠμιληκῶς ἀνδρί,
 οὐ μετὰ Πλάτωνα — ἐξηρήσθω δὲ λόγου Ἀριστοτέλης — σοφώτερον οὐκ ἔφυσεν ἢ Ἑλλάς.
 B] σοφώτερον . . . Ἑλλάς B *in marg.*] ἢ Ἑλλάς οὐκ ἔφυσεν ὁμοιον B *in textu del.* |
 2 πρώτους ἐκείνους M προσεχῶς μετ' ἐκεῖνον σοφοὺς L | οὐκ M οὐδένα L | 3 οὐ σοφία
 M] L *om.* | 2—3 οὐ Πλάτωνι . . . ἔφυσεν V W *om.* | 3 ἢ Ἑλλάς B M L οὐχ Ἑλλάς V |
 4 ἔντακτῆς περιόδου M ἀπίρου B L V W | 3—5 τὸν . . . λόγον B M L τῶν . . . λόγον
 W] V *lacerat.* | 4 τε] B *om.* | 5 τοῦ] B *om.* | ὤκνησε M L V W ἀπώκνησε B | 6 Πλά-
 τῶνος τὴν M L V W] B *corr. ex* τὴν ἐκείνου | ἀδραστείας M L V W] εἰμαρμένης B | 7 γῆς
 B M L τῆς γῆς V W | 8 σὺν ἐκείνῳ M L V W ἐκείνου B | 8—9 ἐγὼ μὲν . . . οἰόμενος
 L V W] B M *om.* | 9 μὴ καὶ M L V W] B *typ.* καὶ μὴ | κροτοίητε B M L] κροτοῖτε V W |
 10 ποιοῖτε M L V W ποιοίητε B | 11 ἀνὴρ] ἀνὴρ B M L V W | 12 καὶ] B *om.* | κείνου τὸ
 κῦδος M τούτου τὸ κλέος B (*om.* τὸ) L V W] B *corr.* κῦδος *ex* κλέος | 13 ὀλεῖται B M L
 ὀλυται V W | 15—16 Εὖ πράττοιτε . . . μᾶλλον B M] L V W *om.* | 15 Νικηφόρον M]
 B *om.* | πρίγκιπα M πρίγκιπαν B | 16 καὶ νῦν M] B *om.* | 20 σεμνότατον M] B *corr.*
ex θειότατον | 22 τῇ τε ἄλλῃ M] B *corr. ex* προῦχοντας | 23 ἄστρον M ἀστέρων B

einen Abdruck des Textes bei Allatius bietet, zitiert Morellis Text in seiner n. 3, den er
 irrtümlich einem Codex Monacensis von Bessarions Hand zuschreibt. Überdies führte
 Alexandre einen Lesefehler ein, nämlich οὐς ἔφυσεν ἢ Ἑλλάς, anstatt οὐκ ἔφυσεν ἢ Ἑλλάς,
 was ihn zur Konjektur ὁμοιότερον <οἶδα> veranlaßte. Die gerade hier in V befindliche Lücke
 läßt vermuten, daß die Überlieferung der Stelle schon frühzeitig gestört worden ist.

M 8

23. Βησσαρίων Καρδινάλις

Τῷ λογιωτάτῳ ἀνδρὶ

Νικολάῳ τῷ Σεκουνδίνῳ

Εὖ πράττειν.

Εἰδὼς σε καὶ αὐτὸν τὴν Γεμιστοῦ σοφίαν καὶ ἀρετὴν οὐδενὸς ἤττον 5 ἀγάμενον, πέμπω σοι ἔπη τινὰ εἰς ἐπιτάφιον αὐτῷ ὕμνον πεποιημένα, καὶ ἦν ἐπέσταλκα τοῖς αὐτοῦ υἱεῦσιν ἐπιστολὴν, οὐκ αὐτοὺς παραμυθούμενος, οὐς γε χαίρειν, οὐκ ἀχθεσθαι δεῖ, ἀλλ' ἐκεῖνον ἐγκωμιάζων. ἅπερ ἀναγνοὺς μὴ νομίσης ὑπερβολὴν ἐνεῖναι μηδεμίαν τοῖς λόγοις· ἀνὴρ γὰρ ἐκεῖνος φιλοσοφίας τῷ ὄντι καὶ παντοδαπῆς σοφίας εἰκὼν γέγονεν, οὐ τῆς ἐν λόγοις μόνον, καὶ 10 ὅση περὶ τὴν τῶν ἀστρῶν φορὰν καὶ τοὺς ἀρμονικοὺς λόγους, τὰς τε γεωμετρικὰς ἀναλογίας καὶ ἀριθμητικὰς μεσότητας καταγίνεται, οὐδ' ὅση μόνον Πλατωνικὴ τε καὶ τῶν τὰ θεῖα ἐρευνησαμένων ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅση τε περὶ τὴν τῶν φυσικῶν ἔρευναν καὶ τὰς τούτων αἰτίας τε καὶ ἀρχὰς τὴν πραγματείαν ποιεῖται — ἅ πάντα, ὡς οὐδεὶς οὐδὲ ἐν, ἐξήσκησεν ἀκριβέστατα —, ἀλλὰ καὶ ὅση 15 περὶ πρᾶξιν σχολάζουσα, τὰ ἤθη καὶ τοὺς τρόπους ἐκάστου κοσμεῖ. ἢ οὕτω τὸν ἴδιον ἐκεῖνος ἐλάμπρυνε βίον, ὡς μηδὲν πρὸς αὐτὸν Διογένη καὶ τοὺς ὁμοίους, μηδὲν τοὺς Στωϊκοὺς ἐκείνους εἶναι· τὴν γὰρ σεμνότητα καὶ τὸ κόσμιον καὶ τὸ αὐταρκες αὐτῶν ἀσπασάμενος τὴν ἀλαζονείαν τε καὶ οἴησιν καὶ ἐπίδειξιν αὐτῶν ἀπεώσατο. δι' ἅ πάντα τοσοῦτον αὐτὸν τεθαύμακα, ὅσον — 20

M 8^v εἰρήσθω γὰρ τᾶληθές — οὐδέπω οὐδένα, ὧν ἐς δεῦρο εἰδὼν τε καὶ ὠμίλησα· οὔτε γὰρ ὅς περὶ ἐλάττονος ἐποιεῖτο τὰ παρόντα πάντα, οὔθ' ὅς διαβατικώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον νοῦν ἔσχεν, οὔθ' ὅς μᾶλλον τῆς σοφιστικῆς ἀπεχόμενος ἀδολεσχίας καὶ πάγης, τῆς περὶ τὰ ἐν φιλοσοφίᾳ δόγματα ἀληθείας ἐρευνητικώτερός τε καὶ εὐρετικώτερος γέγονεν, οὔπω ἐνέτυχον οὐδενί, καίτοι 25 πολλοῖς ἐντυχῶν ἀνδράσι σοφοῖς. ὧν εἵνεκα πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς βραχέσιν ἐκείνοις εἰρήκαμεν ῥήμασιν. οὔποτε δ' ἂν εἴποιμεν, οὐδὲ μακροῖς λόγοις, τὰ γε εἰκότα. ἀλλ' ἀρκεῖ ὡς τινα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ ἡρωϊκῶν ἐκείνων ἀνδρῶν θαύματι καὶ σιγῇ μᾶλλον αὐτὸν ἢ λόγοις κοσμεῖν. ἔρρωσο.

5 Γεμιστοῦ] *MA add.* τοῦ | 12 καταγίνεται] καταγίνεται *MA* | 22—23 οὔθ' ὅς μᾶλλον . . . ἔσχεν *M*] *Migne om.* | 24 ἀδολεσχίας] ἀδολεσχείας *MA*

Ep. 23. Bessarion schickt dem Nikolaus Sekundinos den Brief und die Stichoī epitaphioi, die er Gemistos' Söhnen hatte zugehen lassen (Ep. 22.). Er rechtfertigt seine Worte, die angesichts der Bedeutung dieses Mannes, der einen Diogenes und die Stoiker des Altertums überrage, keine Übertreibung enthalten.

Überlieferung: Venedig, Cod. Marc. gr. 333, fol. 8—8 v (= M, nicht Bessarions Autograph). — Druckausgaben: I. Morelli, Bibliotheca manuscripta Graeca et Latina. I Bassani 1802. p. 212 sq. (= M). — C. Alexandre, Pléthon. Traité des Lois, Paris 1858, p. 407 s. (= A, fehlerhaft). — Migne, P G 161, 697 f. (nach Alexandre).

24. Bessarion Cardinalis**Laurentio Vallensi.**

Clare et doctissime vir, salve. Utrumque Antidotum tuum vidimus, V 225
 a verticeque, ut aiunt, ad calcem legimus. Qui liber non solum nobis
 5 iucunditatem maximam ob suavitatem sermonis et copiam rerum at-
 tulit, verum etiam fructum singularem; quippe multa, neque enim
 pudet nos verum fateri, in eo didicimus, quae antea ignorabamus, ut
 vere liceat nobis exclamare: »Senesco autem semper multa discendo.«
 Habemus itaque tibi et agimus gratias maximas. Opus vero tuum
 10 laudamus, probamus, extollimus, ac immortale et optamus et confidi-
 mus fore. Quod ad reditum nostrum pertinet, si id in manibus nostris
 esset, liceret nobis aliquid respondere, sed nosti id non ex nostra, sed
 ex pontificis maximi voluntate pendere. Vale.

Bononiae VIII. Kal. Novembris.

25. Franciscus Barbarus**Bessarioni Cardinali.**

Magnas habeo gratias Cornelio Tacito, qui cum tanta significatione B 51
 benevolentiae te, reverendissime pater et domine, sic loqui fecit, ut
 ex litteris tuis non mediocrem fructum ceperim humanitatis et man-
 20 suetudinis tuae. Sic enim me provocas ad diligendum, ut dando bene-

1 *Suprascriptio*: Bessarion Cardinalis Tusculanus, legatus, claro et doctissimo viro, domino Laurentio Vallensi, amico nostro carissimo.

Ep. 24. Bessarion hat Vallas Antidotum gegen Poggio gelesen und drückt dem Verfasser seine Bewunderung aus. Der Brief, der nur das Datum: 25. Oktober trägt, dürfte aber, da Bessarion als Legat in Bologna tätig ist (1450—55) und der Streit mit Poggio im Gange ist, aus dem Jahre 1451 stammen. Dementsprechend ist meine Angabe des 28. Oktober 1453 (Band I 326) zu ändern.

Überlieferung: Wien, Cod. lat. 3943, fol. 225 (= V). — Erstmalige Ausgabe von G. Mancini: *Giornale storico della letteratura italiana*. XXI (Torino 1893) p. 47.

15 B *Suprascriptio*: Franciscus Barbarus B. Cardinali Tusculano, egato Bononie, salutem dicit. | 18 benevolentie B | 20 diligendum B

Ep. 25. Francesco Barbaro schickt im April 1453 an Bessarion eine Tacitushandschrift seiner Bibliothek, um die der Kardinal, wie sich aus dem folgenden Brief ergibt, zwecks Abschrift ihn gebeten hatte.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 51—51 v (saec. XV—XVI = B). — Druckausgabe: *Francisci Barbari et aliorum ad ipsum Epistolae* (ed. Card. Quirino). Brixiae 1743. Ep. 229, p. 320 (= Q). Quirino stützt sich auf eine Vatikanische Handschrift, die er nicht näher namhaft macht, die aber hier und noch mehr in den folgenden Briefen einige bessere Lesarten bietet als B und auch die im nächsten Brief enthaltenen griechischen Worte übermittelt.

ficium accipere videaris. Ego quoque grave et sincerum iudicium excellentiae tuae iam pridem tanti facio, ut fere nullius principis amorem vel auctoritate vel gravitate vel sapientia rerum maximarum cariorum habeam quam tuum, quia, cum omnia in te sint, quae vel natura vel doctrina vel virtus cum fortuna hominibus largitur, mihi 5
 B 51^v tantum tributum puto ab excellentia tua ita petente, ut nulla sint insignia honoris quodam modo, quae cum hoc tam amplo et tam honorifico de me testimonio conferri possint. Quare, si nulla re alia sustinere potero tantam de me spem et expectationem, bene profecto barbarus et ferreus essem, si in omni vita mea, fide, benevolentia et caritate non tuetur officium meum et celsitudini tuae non satisfacerem. Erit ergo benignitatis tuae de me sibi non minus spondere, quam ego possim. Cornelium quoque accipies, qui testis erit meae perpetuae erga te voluntatis. Vale.

Venetis, . Aprilis 1453.

15

26. Bessarion Cardinalis Francisco Barbaro.

B 51 Accepi litteras et una Cornelium Tacitum. Uter mihi fuerit iucundior, haud facile expresserim; quippe alter sitim, quam iam diu visendi sui animo meo excitaverat, uberrime ac plenissime sedavit, alterae 20 me ad te amandum, quem antea summopere diligebam, compleverunt. Ita enim ad me humaniter, ita benigne scribis, ut non dare mihi beneficium, sed accipere a me videaris plane. Habeo itaque tibi, atque ago gratias, non tam quod librum ad me misisti, quam quod ita libenter, ita benevole, ita liberaliter mihi obtulisti, ut meum animum tibi in 25 perpetuum devinxeris, opinionemque, quam antehac de doctrina et sapientia tua habebam, mirifice confirmaveris. Equidem numquam vidi hominem Barbarum minus barbarum, immo potius — ut, quod sentis, dicam — magis sapientem, ut liceat mihi, quemadmodum Basilius de

10 benivolentia B

16 B *Suprascriptio*: Bessarion cardinalis Tusculanus domino Francisco Barbaro suo salutem | 18 iocundior B | 23 a me B *irp. post* videaris | 24 missisti B | 25 ita liberaliter Q] B *om.* | 28 minus barbarum Q] B *om.* | ymo B

Ep. 26. Bessarion dankt für die übersandte Tacitushandschrift (vgl. Ep. 24.). In launiger Weise geht er auf das von Fr. Barbaro angeregte Wortspiel um dessen Namen ein. Er wünscht weiteren Briefwechsel und verspricht die Rücksendung des Tacitus nach bewerkte ligter Abschrift.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 51—51 v (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari et aliorum ad ipsum Epistolae (ed. Card. Quirino), Brixiae 1743. Ep. 230, p. 321 (= Q). Vgl. oben S. 471.

Demosthene illo inerudito plane homine dicebat vidisse se Δημοσθένην ἀγράμματον, ita de te praedicare vidisse me Βάρβαρον σοφώτατόν τε καὶ λογιώτατον. Recteque in tuo cognomine usurpari possit, quod de se praedicare M. Tullius solebat facturum se Ciceronum nomen longe
 5 quam et Lentulorum et Fabiorum illustrius. Quod si hoc tempore nova rebus vocabula inderentur, profecto doctissimi ac sapientissimi viri non nisi Barbari appellarentur. Ita abs te hoc vocabulum ornatum, auctum, illustratum est. Et quemadmodum tyranni nomen, quod olim summo- B 51'
 rum virorum ac clarissimorum principum erat, ad nomen vitii eiusque,
 10 qui rempublicam per saevitiam atque crudelitatem pessumdedit, translatum est, ita Barbari nomen, quod paulo ante vel rudium vel ignobilium erat, ad doctos et omni sapientiae genere illustres viros transferetur. Mihi certe licet summopere gloriari, quod unis meis litteris non solum librum, quem optabam, consecutus fuerim, verum etiam
 15 tanti viri amicitiam mihi conciliaverim. Sed reprimam me, ne idcirco videar ad te scripsisse, ut te laudarem. Id unum te rogabo maiorem in modum, ut amicitiam nostram, cuius optima singulis utriusque litteris iacta sunt fundamenta, si aliter non licebit, saltem crebris epistolis confirmare atque augere velis. Quod itidem ego, quantum in me erit,
 20 efficiam. Tacitus vero tuus tam diu nobiscum hospitabitur, quo adloqui didicerit, et summa ei manus fuerit imposita. Tunc integer, immo uno adauctus filiolo ad te redibit. Vale.

Bononiae V. Nonas Maias 1453.

27. Bessarion Cardinalis

Francisco Barbaro.

Si Cornelius tuus tacitus non esset, posset tibi referre, quam hu- B 66
 maniter a nobis susceptus, quam liberaliter tractatus, quam hilariter quintum iam mensem nobiscum hospitatus sit, quem interea filium,

1 Δημοσθένην ἀγράμματον Q] B om. | 2 βάρβαρον σοφώτατον καὶ λογιώτατον Q] B om. | 6—7 profecto . . . appellarentur Q] B om. | 12 illustres Q praestantes B | 21 integer, immo Q integerrimo B | 22 adauctus Q aductus B

24 B *Suprascriptio*: Bessarion Cardinalis Tusculanus Domino Francisco Barbaro suo salutem dicit. | 27 referre B

Ep. 27. Bessarion teilt in launiger Weise Fr. Barbaro mit, daß der entliehene Tacitus in den letzten fünf Monaten bei ihm in Abschrift genommen wurde. — Bessarions eigenhändige Abschrift von Tacitus (Annalen 11.—16. Buch und Historiae, 5 Bücher) liegen vor in dem Cod. membr. lat. der Bibl. Marc. zu Venedig Class. XXII Cod. 40, datiert: Bologna 1453.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 66—66 v. (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari Epistolae (ed. Quirino). Brixiae 1743. Ep. 231, p. 322 (= Q). Vgl. oben S. 471.

quam ingenuum et liberalem genuerit ac apud nos dimiserit. Sed licet natura eum Tacitum fecerit, non tamen ita tacitus est, quin ex eius B 66^v facie atque aspectu affectus eius apprime intelligantur. Immo accidit interdum, ut non modo non tacitus, sed omnium facundissimus videatur. Licebit itaque ex eo etiam Tacito haec omnia intelligas, ex quibus 5 concipere animo poteris, quas tibi gratias habeamus. Certo immortales agimus, nec quidpiam avidius exspectamus, quam oblatum nobis iri facultatem, qua tibi referre gratiam possimus. Vale.

Bononiae, pridie Kalendas Octobres 1453.

28. Franciscus Barbarus

Bessarioni Cardinali.

B 66^v Vehementer me delectarunt litterae celsitudinis tuae, quae tanta comitate conditae sunt, ut non solum verbis, sed etiam fronte ac oculis prae se ferant singularem mansuetudinem et humanitatem tuam pari cum dexteritate ingenii coniunctam esse, et ita coniunctam esse, ut 15 et dare et accipere beneficium tecum gratissimum et iucundissimum sit. Sic enim aperte Tacitus noster mecum visus est agere de te, sic de moribus et institutis tuis domesticis quodammodo locutus est, ut apud me satis constet, quantum consuetudine et hospitalitate tua gloriatur. Magnum enim, ut ita loquar, viae suae fructum cepit, quia aliquamdiu 20 tecum peregrinari, tecum pernoctare, tecum vivere salvo officio concessum est. Si enim unus dies bene et ex institutis actus philosophiae peccanti etiam immortalitati est anteponendus, ut Cicero noster scripsit, quanti facere debet Cornelius aliquot menses, quos ita tecum egit in otio etiam remotis arbitris et sine ullius iniuria ita tecum esse, tecum 25 loqui potuit, ut te frui quodammodo posse videretur? Sed satis iocati sumus de Tacito, qui, ut assequor coniectura, nisi fidei suae ratio habenda fuisset, tecum servire, quam mecum imperare, et apud te diutissime conversari, quam ad me tam cito redire maluisset. Vale, decus ecclesiae.

30

Venetiis, pridie Idus Octobres 1453.

3 ymo B | 6 concipere Q incipere B | 8 refferre B

10 B *Suprascriptio*: Franciscus Barbarus Bessarioni Cardinali Tusculano, legato Bononie, salutem dicit. | 16 et dare] B *om.* et | 22 actus Q] B *om.* | 23 anteponendus Q anteponendum B | 25 ullius Q illius B

Ep. 28. Antwort Fr. Barbaros vom 14. Oktober 1453 auf den vorhergehenden Brief Bessarions.

Überlieferung: Rom, Cod. Vat. lat. 5220, fol. 66 v (= B). — Druckausgabe: Francisci Barbari Epistolae (ed. Quirino). Brixiae 1743. Ep. 232, p. 323 (= Q).

29. Bessarion Cardinalis

Francisco Foscari

Duci Venetiarum.

Illustrissime et excellentissime princeps. Distuli ante hunc diem M 29
 5 infelicem et calamitosam urbem nostram Constantinopolim tuae cel- P 158
 situdini commendare, tum pudore quodam sub mystico retractus, ne
 pro commodo et salute patriae rogans meum ipsius commodum viderer
 quaerere, tum quod sponte sua inclytus senatus vester, ut est erga
 omnes afflictos clementissimus, tantum operis praesidiique pararet, ut
 10 omnes indubie existimarent satis id superque esse ad eam urbem tu-
 tandam, ad arcendos a moenibus barbaros, ad impetum crudelissimi
 hostis reprimendum. Quod utinam eo tempestive applicuisset! Non
 enim essemus spe destituti atque opinione nostra fraudati. Verum non
 negligentia vestra, cuius in tanta re ne simulacrum quidem ullum ap-
 15 paruit umquam, sed et vicinitate hostis et importuno anni tempore et
 fatis ita volentibus factum est, ut, dum in medio cursu est classis,
 dum spe victoriae alacres copiae in hostem feruntur, praevenerit bar-
 barus urbemque et situ loci et moenibus et commeatu et omni genere
 praesidii munitissimam, quam omnes annum integrum pati posse ob-
 20 sidionem sperabant, viribus expugnaverit.

Me miserum! Non possum hoc sine maximo dolore scribere. Rem
 ut dictu incredibilem, ita ab omnibus, qui aliquid in se humanitatis
 habent, ac praesertim Christianis deplorandam! Me miserum! Non
 possum hoc sine maximo dolore scribere. Urbs, quae modo tali impe-
 25 ratore, tot illustrissimis viris, tot clarissimis antiquissimisque familiis,
 tanta rerum copia florebat, totius Graeciae caput, splendor et decus
 orientis, gymnasium optimarum artium, bonorum omnium receptacu-
 lum, ab immanissimis barbaris, a saevissimis christianae fidei hostibus,
 a truculentissimis feris capta, spoliata, direpta, exhausta est. Publica

1 M *Suprascriptio*: Bessarion, Cardinalis Tusculanus et Bononiensis legatus, Do-
 mino Francisco Foscari, Duci Venetiarum.

5 nostram M meam V | 6 sub mystico M subrustico V | 7 patriae M proprie V |
 8 quod sponte sua M qui sua sponte V | 9 operis M opis V | 10 superque esse M
 superesse V | 14 quidem V om. | 17 praevenerit M praeverterit V | 18 urbemque M
 urbem, quam V | 19 omnes annum M omnis anni V | 21—23 Me miserum . . . de-
 plorandam V om. | 28 a M et V

Ep. 29. Ein Hilferuf an den Dogen Francesco Foscari von Venedig zur ver-
 einten Abwehr der Türken, die eben Konstantinopel erobert haben und weiterhin das
 ganze Abendland bedrohen. Geschrieben in Bologna, 13. Juli 1453.

Überlieferung: Venedig, Bibl. Marc. Cod. lat. 496 (Zanetti), Class. XXII
 Cod. lat. 336, fol. 29—31 (Valentinelli); Paris, Bibl. Nat. Cod. lat. 3127, fol. 158—160.
 — Druckausgabe (nach dem Cod. Paris.) bei H. Vast, *Le Cardinal Bessarion*, Paris
 1878. Appendice III p. 454—456.

pecunia dilapidata, privatae opes extinctae, templa auro, argento, gemmis, reliquiis sanctorum, aliaque pretiosissima suppellectili opulentissima nudata. Viri instar pecudum trucidati, abductae mulieres, raptae virgines, infantes e parentum complexibus sublatis et, si qui in tanta clade superfuerant, vel in vinculis, ut aere redimerentur, servati 5 vel omni genere cruciatus affecti vel ad turpissimam servitutem redacti. Fana atque delubra sanctorum maledictis, verberibus, cruore et omni flagitiorum genere foedata, castra in templis Dei, sacra in castris habita. O miseram, o infelicem et in brevi tam celerem et variam civitatis commutationem! Quis cum haec legerit istarum rerum ignarus, facta, 10 non ficta esse crediderit?

Sed nolo calamitates patriae apud te deplorare, cui haec fortasse notiora sunt quam mihi ipsi, et praesertim ne videar refricare vulnus tuum, quem fata voluerunt miseriarum nostrarum esse participem, clausis in ea urbe tot civibus Venetis, tot nobilissimis hominibus, tot 15 patricii ordinis viris, qui utinam meliorem quam nostri fortunam experti incolumes aliquando in patriam revertantur. Certe verendum est, ne eadem procella vexati pariter perierint. Mihi vero data est facultas libere implorandi auxilium, non iam pro patria, non pro civitatis meae salute, sed pro tutela omnium, pro Christi gloria, pro christianae fidei 20 conservatione, pro Christianorum honore. Quo in loco pluribus exponere poteram, quantum periculi immineat italicis rebus, ne de reliquis dicam, nisi truculentissimi barbari impetus comprimantur. Verum neque me latet eas rationes senatui vestro notiores esse quam mihi.

Et ad finem festinat epistola. Hoc unum breviter dicam e duo- 25 bus alterum necessarium fore: vel ut celsitudo tua una cum ceteris christianis principibus furorem, ne dicam rabiem barbari, in hisce principiis comprimat atque infringat, non solum se suaque tuendo, verum etiam offendendo hostem; vel ut ille mox reliqua Graecia, quae nunc imperio vestro subiecta est, insulisque omnibus vestris, praeterea etiam 30 Pannonia atque Illyria potitus Italicas quoque res in maximum discrimen adducat. Deventuros autem ad hoc quam facillime christianos principes, cum tales causae sint, tam acerbae, tam graves, tam novae, cum de communi salute, de christiana religione, de Christi gloria agatur, nemo est, qui non speret, praesertim a celsitudine tua vestroque senatu, cuius 35 auctoritas amplissima est, invitatos. Quapropter te hortor, inclyte atque illustrissime princeps, et quibus possum precibus rogo, obtestor, obsecro, ut compositis aliquando Italiae rebus, fineque bellis, quibus christiani principes invicem saevitis, imposito ad maiora convertas ocu-

4 et *V* om. | 6 redacti *M* reducti *V* | 17 aliquando *M* aliquam *V* | 19 iam *V* om. | 20 omnium *M* omni *V* | 20 pro Christi . . . conservatione *V* om. | 24 notiores esse *V* *trp.* post mihi | 27. principiis *M* initiis *V* | 28 comprimat atque infringet *M* con-
fringat *V* | 31 vestris *M* nostris *V*

los, vagantemque per Christianorum fines furibundum hostem et cuncta minantem, prosternentem conspicias.

Unde putas eum in tantam insolentiam prorupisse? Nimirum, quia vos cernit, christianos principes, invicem bella gerentes, manus nostras
 5 nostrorum sanguine madentes, arma Christianorum cruore foedata. Haec illum audacem faciunt. His fretus praecipuam Graeciae civitatem nuper aggressus expugnavit, diripuit, exterminavit. Quod si vos, ut christianos principes decet, posito hostili animo concordēs atque unanimes intelligeret ad christianae religionis amplificationem incum-
 10 bere, mihi crede, non modo alienis abstineret, sed loco maximi muneris duceret infra fines suos posse considerare. Eia igitur, princeps inclyte, expergiscere aliquando et extinctis Christianorum inter se odiis, quod tibi, qui et auctoritate plurimum et sapientia polles, facillimum erit, pacatos ac tranquillos animos indue et, ut tecum una ad ulciscendam
 15 barbarorum iniuriam, ad extinguendum christianae fidei hostem, ad eam civitatem, quae olim vestrae reipublicae fuit, quaeque adepta victoria futura est, antequam barbari etiam Peloponnesum occupent, recuperandam incumbant, hortare, provoca, allice. Nihil hoc utilius imperio tuo, nihil Italiae et universae Christianorum reipublicae com-
 20 modius, nihil immortalī Deo acceptius, nihil nomini tuo gloriosius facere potes. Qua in re si quid parvitatem meam posse celsitudo tua intellexerit vel in leniendis nostrorum animis vel in iis ad bellum barbaris inferendum adhortandis, nullum laborem, curam, sollicitudinem recusabo. Bene valeat illustrissima dominatio vestra.

25 Ex Bononia, die 13. Julii 1453.

---

1 per M circa V | 4 vos cernit M noscerint V | 5 madentes M maculatas V |
 7 exterminavit M extinxit V | 7 vos M nos V | 8 incumbere M insurgere V | 12 expergiscere, expergiscere V | 17 Pelleponnesum V | 21 tua celsitudo V | 22 iis M his V | 24 vestra M tua V